

AFIRMAREA UNOR IDEI PROGRESISTE IN PRINCIPATELE ROMÂNE LA ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA

de **LUCIA BIELTZ**

La sfârșitul sec. al XVIII-lea și mai ales la începutul sec. al XIX-lea se manifestă o tot mai accentuată criză a sistemului feudal în Principatele Române. În consecință are loc o agravare fără precedent a contradicțiilor specifice sistemului, exploatarea maselor și în special a țărănimii, libere sau aservite atingând forme dintre cele mai violente. Nu întâmplător nemulțumirea sătenilor îmbracă toate formele luptei de clasă, de la cele simple — nesupunerea la obligații feudale, spargerea satelor și fuga de pe moșie, haiducia, mici rășcoale locale — până la participarea acestora, ca forță socială de bază, la revoluția din 1821. Totodată trebuie avută în vedere situația particulară a Principatelor și anume dependența acestora față de Poartă, dependență care, în special de la începutul sec. al XVIII-lea, ia forma unei tot mai accentuate încălcări a autonomiei acestora. Neîndoind că instituirea sistemului fanariot și încălcarea de către Poarta Otomană a autonomiei tradiționale a Principatelor erau o consecință directă a însăși crizei feudalismului în Imperiul Otoman. În acest context contradicțiile interne erau accentuate de relațiile externe, fapt cu implicații dintre cele mai serioase în situația economică și social-politică a Țării Românești și Moldovei. Acestei cauze i se datorează de fapt și relativ restrînsa dezvoltare a burgheziei în Principate, clasă menită a răsturna ordinea feudală existentă. Totodată, datorită încălcării autonomiei Principatelor, a instituirii sistemului fanariot și a îndepărtării boierimii locale din funcțiile publice o seamă de reprezentanți ai acesteia se manifestau fătîș împotriva dependenței exagerate față de Poartă și promovau idei care, aplicate, vizau — pe plan extern — emanciparea pînă la recunoașterea deplinei autonomii, iar — pe plan intern — transformări economice, politice și culturale ce creau cadrul propice pentru dezvoltarea elementelor noului mod de producție.

Sigur că punerea în circulație a unor idei progresiste în Principate la începutul sec. al XIX-lea se datorează și ideologiei luminate din secolul precedent, rolului pe care noua clasă începe să-l dețină în Europa apuseană și centrală. Prezența unor idei novatoare, mai ales în proiectele de reformă elaborate de boierime (fie ea mare, mică sau mijlocie) nu ne determină însă să vedem în aceasta o clasă de excepție, chemată să se așeze în fruntea emancipării societății românești. De altfel, în aceleași documente, problemele sociale lipsesc în cea mai mare parte, iar avantajele ce decurgeau pentru clasa exploatatoare din relațiile feudale sînt menționate și întărite, fapt care relevă pe de o parte limitele celor ce le-au elaborat, iar pe de altă parte dă o notă contradictorie ideilor cuprinse în material. Considerăm că tocmai acest din urmă aspect trebuie avut în vedere ori de cîte ori analizăm structura social-economică și politică a epocii moderne. Pentru perioada pusă în discuție e imposibil să nu sesizăm însă, pînă la un punct, o anumită convergență de interese a diferitelor clase și grupuri sociale datorită situației specifice a Principatelor.

Încă de la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea documentele timpului reflectă nu numai o stare de agitație și nesupunere a țăranilor la obligațiile feudale, dar și prezența unor grupuri novatoare, provenite din diferite pături ale boierimii, care, datorită situației din țară și a unor influențe ale Apusului

european, alcătuiesc pamflete protestatare și proiecte de reformă¹, pe care de multe ori le înmânează domnitorului. Limitându-se în mare parte la critica abuzului sistem fanariot, care a reușit să sărăcească țara, se merge uneori până la propunerea unor reforme concrete, cum ar fi: înlăturarea arbitrariului din administrație și justiție, impozit general, desființarea unor redevențe feudale, armată națională și altele. Pe aceeași linie a unor propuneri, încercări și chiar timide reușite de modernizare trebuie înscrisă și punerea bazelor învățămîntului în limba națională. În același timp preocupările se îndreaptă spre situația externă a Principatelor sau spre forma lor de guvernămînt, recurgîndu-se fie la sprijinul Rusiei, fie la al Austriei sau chiar al Franței, căreia în 1802 cîțiva reprezentanți ai boierimii muntene și moldovene îi cer protecția pentru ca cele două Principate să se constituie în republică².

Prezența unor idei novatoare, de natură burgheză, la începutul sec. al XIX-lea, în preajma revoluției de la 1821 demonstrează desigur împlinirea și din acest punct de vedere a condițiilor ce au făcut posibilă și necesară izbucnirea acesteia. Totodată existența unor idei comune atît în actele programatice ale revoluției, cit și în unele proiecte ale boierilor întocmite ulterior ne demonstrează că evenimentul de la 1821, pe lîngă faptul că a antrenat masele pentru cererea dreptăților sociale și naționale, a impulsionat și elaborarea mai multor proiecte de reformă cu conținut național politic, economic și cultural. Astfel, documentul programatic al revoluției, cunoscut în mai multe variante³, conține prevederi care înlesneau dezvoltarea relațiilor capitaliste în țară.

Dacă în privința domniilor fanariote se pronunță, poate din motive de prudență, doar pentru limitarea puterii acestora, se pot remarca alte propuneri ce vin să confirme afirmația de mai sus. Se preconiza, astfel, deschiderea școlilor „la care tineretul națiunii române, sărac sau bogat, să aibă acces și să fie instruit pe cheltuiala bisericii”⁴, dregătoriile țării, mari sau mici, laice sau religioase să nu mai fie date pe bani și să se „aibă în vedere nu obîrșia, ci meritul”⁵, iar funcționarii să fie salariați cu lefuri fixe. În ideea formării unei piețe interne unitare și a lărgirii negoțului cu străinătatea se propunea desființarea vămilor interne, urmînd a se percepe vamă ușoară la graniță, pentru import și export, „cum se obișnuiește la națiunile civilizate”, în fine „pentru apărarea țării de dușmani, spre fala orașelor, spre paza granițelor” se prevedea înființarea armatei naționale. Ultimul punct al documentului este deosebit de relevant pentru susținerea ideii în cauză. Astfel se menționa că toate celelalte puncte trebuiau întărite și păstrate printr-o diplomă scrisă și prin jurămînt, la care se aduga confirmarea imperială, iar domnitorul era obligat, la începutul domniei, să semneze aceste puncte. Întărirea și păstrarea actului într-o aleasă formă diplomatică, prezența jurămîntului, neîndoielnic obștească, confirmarea imperială ne fac să credem că actul în discuție se intenționa a fi, dincolo de un program revoluționar, o primă constituție a țării. Iar dacă obligația domnitorului de a depune jurămîntul nu ne sugerează, din modestie sau prudență, o monarhie constituțională, trebuie neapărat să ne sugereze limitarea puterii domnului pînă într-acolo pînă unde era obligat să păstreze, să respecte și deci să se supună unei legislații a țării, ceea ce de fapt înseamnă, în alți termeni, același lucru. Și poate e bine de subliniat că nu avem rezerve cînd folosim termenul de constituție în sensul modern pentru menționatul document, pe de o parte, pentru că, așa cum arătăm, ultimul punct duce la această concluzie, iar pe de altă parte la 1821 presa occidentală⁶ menționează în cîteva rînduri faptul că Tudor intenționa și apoi a și reușit să elaboreze o constituție compusă din mai

¹ D. V. Barnoschi, *Originile democrației române — cărvunarii, constituția Moldovei de la 1822*, Iași, 1922, p. 68—74; I. C. Filitti, *Frămîntările politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, București, 1932, p. 29—32.

² G. Popp, *Dinicu Golescu*, București, 1968, p. 27.

³ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I, București, p. 272—281; Arhivele Statului Vilcea, mss/1821: „Însemnările călugărului Ghenadie”.

⁴ *Documente privind istoria României*, vol. cit., p. 278.

⁵ *Ibidem*, p. 279.

⁶ C. Șerban, *Mișcarea revoluționară din 1821 în presa europeană*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. VI, p. 281—282.

multe puncte; cuvîntul „constituție“ fiind de fapt traducerea expresiei românești „orinduială“, termen arhaic, căruia astăzi am fi mai puțin tentați să-i dăm o atare accepțiune dacă nu am avea confirmarea sensului semantic de acum 160 de ani.

La scurt timp după revoluția de la 1821 asistăm la întocmirea unui însemnat număr de proiecte conținînd idei novatoare de tip burghez. Elaborate în Principate sau de multe ori în afara acestora, de reprezentanți ai boierimii, de diferite trepte și uneori de pe poziții diferite, avînd în vedere anumite grupări de interese, ele nu prezintă deosebiri de fond. Dimpotrivă, privesc cel puțin din unghiul temei pusă în discuție ele prezintă serioase similitudini. Am putea spune chiar că diferențele dintre ele sînt mai puțin profunde decît deosebirile de idei ce apar în cadrul aceluiași proiect și sigur că această situație paradoxală se datorează inconsecvenței unei clase care nu era ea cea menită a înlocui relațiile feudale. Trecînd la o sistematizare a ideilor novatoare de tip burghez prezente în proiectele de reformă, le-am putea grupa pe următoarele categorii:

— cele care vizau recunoașterea unei depline autonomii a principatelor în raport cu Poarta Otomană;

— cele care se refereau la viitoarea formă de guvernămînt, reorganizarea politico-administrativă și culturală a țării;

— cele care aveau implicații asupra dezvoltării industriei și negoțului.

În cadrul primei categorii se înscrie între altele dorința înlăturării sistemului fanariot⁷, pasul cel mai important în recunoașterea autonomiei Principatelor. În același context se cere a fi relevantă și intenția laicizării tuturor averilor mănăstirești și îngrădirea pe această cale a scoaterii unor mari bogății din țară pe seama mănăstirilor închinăte, considerîndu-se pe bună dreptate că veniturile acestora trebuie să răspundă trebuințelor Vistieriei pentru cheltuieli obștești⁸. Tot pentru întărirea și respectarea autonomiei se cerea o categorică siguranță a frontierelor țării. În acest sens proiectele Țării Românești, afectată în mai mare măsură de imixtiunea otomană, conțin revendicări categorice. „Să se întemeieze de acum înainte (spune unul din ele — n. n.) iarăși hotarul cel vechiu al țării noastre despre Țara Turcească, adecă jumătate apa Dunării să fie nestrămutat și vecinic hotar despărțitor între Țara Românească și între Țara Turcească...“, rămîind și acele cetăți: Brăila, Giurgiu, și Turnul Intregi și nevătămate în stăpînirea țării noastre, fiindcă nu cu cheltuială din hăznaua împărații othomanești s-au zidit, ci cu sudorile și ostenele Țării Românești“⁹. Tot aceluiași capitol am subsuma și altă revendicare menționată de proiectele ambelor Principate¹⁰, și anume constituirea unui prim corp de oaste națională. Create pentru „paza și strejuirea țării“, primele unități ale armatei naționale urmau a da un plus de garanție autonomiei față de Poarta Otomană, ca și stabilității politico-economice interne. O altă revendicare ce implica recunoașterea autonomiei și impulsiona dezvoltarea relațiilor de tip capitalist era libertatea comerțului extern, menționîndu-se uneori ca vasele românești de comerț să navigheze sub pavilion național¹¹. O altă problemă cu implicații majore în statutul de autonomie al Principatelor, împotriva căreia se pronunță mai multe proiecte de reformă¹², era și jurisdicția consulară. Instituită pe baza unor capitulații între Imperiul Otoman și țările creștine ale Europei, era aplicată prin abuz și în Principate, oferind posibilitatea sustragerii unui însemnat număr de locuitori, „sudiții străini“, de la obligații materiale și responsabilități morale față de statul român.

În ceea ce privește propunerile ce vizau schimbări pe plan intern, remarcăm, așa după cum menționam, pe cele cu implicații în structura politico-administrativă, în emanciparea culturală, în dezvoltarea economică pe linie burgheză. În acest sens întîlnim preocuparea pentru viitoarea formă de guvernămînt, oscilîndu-se între instituirea unui sfat de boieri pămînteni și domnie, în care prerogativele suveranului erau simțitor limitate. Astfel acesta trebuia să colaboreze cu sfatul obștesc și să se supună el însuși prăvilor țării și hotărîrilor luate împreună cu sfatul, care era văzut uneori ca o adunare obștească unde intrau nu numai prelații și marii boieri,

⁷ I. C. Filitti, op. cit., p. 77—79, și E. Virtosu, 1821 — *date și fapte noi*, București, 1932, p. 125.

⁸ E. Virtosu, op. cit., p. 130—132; I. C. Filitti, op. cit., p. 79, 85.

⁹ E. Virtosu, op. cit., p. 125.

¹⁰ I. C. Filitti, op. cit., p. 78, 90; E. Virtosu, op. cit., p. 179.

¹¹ I. C. Filitti, op. cit., p. 90.

¹² E. Virtosu, op. cit., p. 129, 133; D. V. Barnoschi, op. cit., p. 138, 145.

dar și reprezentanți ai județelor¹³. Un spațiu mai larg este afectat schimbărilor de natură politico-administrativă. În acest sens majoritatea documentelor puse în discuție au la bază ideea constituirii măcar a unui proiect, dacă nu chiar a unei „pravile” a țării, „ca să știe fieștecine ce este slobod și ce nu este slobod a face”¹⁴. O altă idee importantă pe care o desprindem din proiectele de reformă este ordonarea aparatului administrativ. Expusă mai mult sau mai puțin clar, mai sistematic sau mai puțin sistematic, apare însă invocată din aceleași considerente: înlăturarea dezordinii, arbitrarului, in justiției, abuzului, corupției — racile bine cunoscute în sistemul administrativ din Principate la începutul sec. al XIX-lea. În acest sens se preconiza o separare a puterilor în stat (executivă — legislativă), instituindu-se foruri separate — Divanul I, Divanul II și mai multe departamente de resort —, cu atribuții în hotărânicii, justiție, probleme interne, externe și altele¹⁵. Un interesant proiect, pronunțându-se pentru „republică aristo-democraticească”, propune separarea în trei Divanuri, și ceea ce suscită un interes major este Divanul al treilea. Acest Divan, reprezentând județele, era constituit prin vot indirect din „oameni drepti, cu iubire de patrie, gospodari în județ, boieri sau nu”¹⁶. O altă propunere care reține atenția este aceea referitoare la desființarea multitudinii veniturilor cu care erau recompensați dregătorii și instituirea unor lefuri fixe pentru slujbașii de toate categoriile¹⁷. În același context se relevă, deși mai singulare, și alte propuneri ca: responsabilitatea marilor funcționari pentru subalternii numiți de ei, inamovibilitatea micilor slujbași¹⁸, desființarea dării colective (lude) și instituirea impozitului individual, mergându-se pînă la impunerea acestuia proporțional cu venitul¹⁹, ca apoi să întîlnim propuneri de genul egalității tuturor în fața legii.

Din aceleași proiecte de reformă se desprind și aspecte privind educația și instrucția. Dacă unele dintre ele menționează doar care anume departament se ocupă de „instrucția publică și de creșterea pruncilor sărmani”²⁰, sau de teatru, altele se pronunță mai clar asupra deschiderii școlilor naționale în toate județele, atît în Țara Românească²¹, cît și în Moldova²², unde se cerea de altfel și deschiderea unei tipografii în limba patriei.

Alt sector asupra căruia se apleacă fără deosebire aproape toate proiectele novatoare este cel economic. Se desprinde astfel o intensă preocupare pentru dezvoltarea comerțului extern de tranzit sau intern. Pentru acesta din urmă se are în vedere o serioasă revizuire și minimalizare a „ponturilor vămii” în ideea creării pieții interne, oprindu-se uneori și asupra instituirii protecționismului vamal față de unele produse otomane²³. Ideea dezvoltării industriei moderne de fabrică sau a celei extractive este de asemenea prezentă în documentele timpului. Foarte clar exprimată o întîlnim, de exemplu, în memoriul-proiect al Țării Românești alcătuit în 1821, în care se arăta: „să putem deschide fabrice de orice fel de meșteșug și să ne negustorim cu cele ce vor ieși din lucrarea lor; să deschidem cite metale va da pămîntul nostru, să le lucrăm și să se folosească țara prin negoțul lor slobod”²⁴. De asemenea, punctul 13 al „constituției carvonare” menționa că „lucrarea pămîntului în tot chipul, meșteșugurile, deschiderea de fabrici de orice trebuință, precum și alcătuirea de discusinți cele nevinovate și tot felul de negustorie să fie neoprite în pămîntul Moldovei”²⁵.

În încheiere dorim a aminti că în aceeași temă trebuie incluse și ideile prezente în cunoscuta lucrare²⁶ a cărturarului Dinicu Golescu, apărută în 1826. Am

¹³ I. C. Filitti, op. cit., p. 91 ; 93 ; D. V. Barnoschi, op. cit., p. 139 ; 192.

¹⁴ D. V. Barnoschi, op. cit., p. 138.

¹⁵ I. C. Filitti, op. cit., p. 85—86 ; 88 ; D. V. Barnoschi, op. cit., p. 139 și urm.

¹⁶ I. C. Filitti, op. cit., p. 111.

¹⁷ Ibidem, p. 78, 85, 88, 90, 91.

¹⁸ Ibidem, p. 86.

¹⁹ Ibidem, p. 112.

²⁰ Ibidem, p. 110.

²¹ Ibidem, p. 90.

²² D. V. Barnoschi, op. cit., p. 183.

²³ E. Virtosu, op. cit., p. 127.

²⁴ Ibidem, p. 125.

²⁵ D. V. Barnoschi, op. cit., p. 135.

²⁶ D. Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*, București, 1971, p. 79.

considerat necesară și această mențiune, avînd în vedere faptul că ideile exprimate aici, și anume implicațiile nefaste ale exportului de materie primă și importul de materiale finite în economia unei țări, se înscriseră pe vremea aceea în rîndul celor mai noi idei, de acest gen, pe plan internațional.

**L’AFFIRMATION DE CERTAINES IDÉES PROGRESSISTES
DANS LES PRINCIPAUTÉS ROUMAINES
AU DÉBUT DU XIX-e SIÈCLE**

R é s u m é

L’article relève le fait que, dans la dite période, en Valachie et en Moldavie on menait la lutte pour la conquête de l’autonomie complète qui était de plus en plus transgressée par l’Empire Ottoman au cours du XVIII-e siècle et au début du XIX-e siècle.

En même temps le programme de la révolution de 1821 aussi bien que les projets de réforme formulés soit avant soit après la révolution militaient pour des réalisations de nature économique, politique et culturelle qui allaient former le cadre favorable pour le développement des éléments du nouveau mode de production.